

Ministerie van Economische Zaken
Aan de Staatssecretaris van het Ministerie Economische Zaken
T.a.v. mw. S.A.M. Dijkma
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

1-4

Briefnummer 201408260206
Behandeld door
Telefoonnummer
Datum 3 september 2014

Betreft Advies aangaande het Nature artikel *'Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentrations'*

Geachte mevrouw Dijkma,

U heeft het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (Ctgb) verzocht het recent gepubliceerde Nature artikel *'Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentrations'* (Hallmann et al, 2014¹) te beoordelen aangaande de mogelijke relevantie voor de toelatingen van de middelen op basis van imidacloprid. De auteurs van het artikel concluderen dat *"Our results on the declines in bird populations suggest that neonicotinoids pose an even greater risk than has been anticipated. Cascading trophic effects deserve more attention in research on the ecosystem effects of this class of insecticides and must be taken into account in future legislation."* Het Ctgb heeft hiervoor aanvullende expertise ingeschakeld van het RIVM en Biometris – WUR. Via deze brief rapporteren wij onze bevindingen.

De auteurs tonen in het artikel aan dat de afname van de (insectenetende) vogelstand gecorreleerd is aan de aanwezigheid van de stof imidacloprid. De gevonden correlatie is vanuit statistisch oogpunt, solide. Bij studies waar veldtellingen en veldmetingen wordt gebruikt, zoals in deze publicatie, is een correlatie echter geen directe bewijslast. De gevonden correlatie dient met aanvullende argumenten en analyses te worden onderbouwd alvorens een mogelijke causaliteit kan worden geïmpliceerd.

1-1

De auteurs presenteren verscheidene aanvullende argumenten en analyses om te onderbouwen dat imidacloprid ook een oorzakelijk verband heeft met de afnemende vogelstand. Het Ctgb heeft echter moeten concluderen dat het verband tussen (lokale) concentraties imidacloprid in oppervlaktewater en de (lokale) broedvogelstand niet eenduidig is te herleiden naar één of meerdere oorzaken. Aannemende dat de vogelstand is achteruitgegaan door verschraling in het insectenaanbod, dan is het echter zeker niet uit te sluiten dat imidacloprid heeft bijgedragen aan deze verschraling in agrarische gebieden waar de aquatische norm op grote schaal is overschreden in de afgelopen jaren. Daarnaast zijn

1-2

1-3

¹ Hallmann C.A., Foppen R.P.B., van Turnhout C.A.M., de Kroon H., Jongejans E. (2014). Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentrations. Nature 511:341-343.

uiteraard ook andere mogelijke factoren zoals intensiteit van de landbouw en het gebruik van andere insecticiden in het spel.

2-1

De vraag of het artikel grond is om in te grijpen in de huidige toelatingen wordt echter niet alleen beantwoord op basis van het risico op zichzelf. Dit risico van een nadelig effect van imidacloprid op de aquatische insectenpopulatie, en hierdoor ook op de vogelstand, wordt door de auteurs beargumenteerd op basis van gegevens uit de jaren tot 2003 tot 2009. Sinds dat jaar is het aantal overschrijdingen van de imidacloprid-norm in oppervlaktewater gehalveerd. Sinds 2011 zijn door de Nationale en Europese maatregelen voor bijen en de recente aanscherping van de waternorm, veel toepassingen in open veld van imidacloprid niet meer toegestaan. Bovendien zijn door het Ctgb in 2014 maatregelen genomen specifiek om de uitspoeling van imidacloprid naar oppervlakte water, met name maar niet alleen in de glastuinbouw, sterk te verminderen.

2-2

In 2013 heeft het Ctgb een herbeoordeling van het middel imidacloprid in water onder artikel 44 van de Gewasbeschermingsverordening gestart naar aanleiding van een publicatie van Roessink et al., 2013. In januari 2014 heeft dit geleid tot de volgende maatregelen om het aquatische milieu te beschermen:

- (1) aanscherping van de toelaatbare norm voor emissie naar het oppervlaktewater én
- (2) het daarmee samenhangend in het wettelijk gebruiksvoorschrift voorschrijven van vérgaande zuiveringstechnieken voor emissiewater uit kassen.

Deze maatregelen zijn op 1 mei 2014 van kracht geworden. U bent hierover per brief door mij geïnformeerd (14 mei 2013 en 12 februari 2014, bijlage I en II). De effecten van de genomen maatregelen op de waterkwaliteit in de kassengebieden zijn op dit moment nog niet zichtbaar. De verwachting is dat dit op een termijn van een jaar tot meetbare effecten zal leiden.

2-3

Nu er een accuratere, meer beschermende waternorm is vastgesteld voor imidacloprid en er zuiveringstechnieken zijn voorgeschreven om te garanderen dat de waternorm ook wordt gehaald, zullen de imidacloprid concentraties in het oppervlakte water van de "risicogebieden" verder moeten dalen. Dat betekent dat ook mogelijke effecten naar vogels door verschraling van deze voedselbron voorkomen zullen worden, althans op korte termijn significant af moeten nemen. In principe wordt in het toetsingskader verschraling van een voedselbron niet meegenomen. Een dergelijk secundair effect is ook niet eenvoudig te modelleren omdat ook andere effecten een rol zullen spelen. Alle insecticiden zullen een effect hebben op insectenaanbod vanuit de bodem, maar ook herbiciden kunnen door de planten te doden de insectenpopulaties aantasten. Een voorbeeld van een indirect effect is ook een mogelijk negatief effect van het gebruik van herbiciden en het omploegen van het agrarisch land op het voedselaanbod van veldleeuwerik in de winter². Het is de vraag in hoeverre deze indirecte effecten al bij middeltoelating moeten worden meegenomen of dat deze effecten met een gebiedsgerichte aanpak moeten worden beheerst.

2-4

Het Ctgb heeft op basis van zijn analyse van het Nature artikel (zie voor volledige analyse bijlage III) en de recent genomen maatregelen geconcludeerd dat op dit moment ingrijpen in de bestaande toelatingen wetenschappelijk niet opportuun is en bovendien, gezien dat wat al

² Geiger F., Hegemann A., Gleichman M., Flins H., de Snoo G.R., Prinz S., Tieleman B.I., Berendse F. (2014) Habitat use and diet of Skylarks (*Alauda arvensis*) wintering in an intensive agricultural landscape of the Netherlands. *Journal of Ornithology* 155: 507-518.

Opmerking [5.1.2.e]: Luuk, dit is een tekstvoorstel van jou. Dit wordt maandag gedubbelchecked want ik zie geen data die dit ondersteunt in de bestrijdingsmiddelenatlas.

In de notitie staat :
De (gemiddelde) concentraties imidacloprid van 2003-2009 zijn op dit moment niet meer actueel. Hoewel er fluctuaties voorkomen, is de algemene trend in de gemiddelde concentratie imidacloprid afnemend in de tijd

Opmerking [5.1.2.e]: Voorstel 5.1.2.e

Opmerking [5.1.2.e]: 5.1.2.e 5.2.1

2-5

aan beperkende maatregelen in gang is gezet, niet proportioneel. Hiermee betekent dat er geen grond is om ingrijpen in de toelatingen van imidacloprid-houdende middelen te rechtvaardigen.

|
Hoogachtend,

De voorzitter van het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden,

Ir. J.F. de Leeuw

Aan de Staatssecretaris van het Ministerie van
Infrastructuur en Milieu
Mw. W.J. Mansveld
Postbus 20901
2500 EX DEN HAAG

Bijlage I

Briefnummer 13/0083 LDU/EJS
Behandeld door Dhr. dr.ir. L.P. van Duijn
Doorkiesnummer 5.1.2.e
Uw kenmerk
Datum 14 mei 2013
Betreft Betreft heroverweging middelen op basis van imidacloprid ivm risico waterorganismen.

Geachte mevrouw Mansveld,

Opmerking [5.1.2.e]: De bijlages moeten worden gecheckt dat de juiste brief gaat naar de juiste ministerie!!!

Het college is voornemens de besluitvorming van een aantal middelen op basis van imidacloprid te heroverwegen in verband met het risico voor waterorganismen. Uit monitoringsgegevens blijkt dat de waterkwaliteitsnormen verscheidene jaren ruim worden overschreden.

In de rapportage 'herbeoordeling neonicotinoïde houdende bestrijdingsmiddelen' uit juni 2011 heeft het college aan de toenmalige Staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie laten weten dat er overschrijdingen zijn van de normen voor waterorganismen. Ook is gesignaleerd dat het college verwacht eventueel verdere risicobeperkende maatregelen te zullen instellen op basis van de ontwikkeling van toetsingskader voor het omgaan met dit type overschrijding gedurende de looptijd van een toelating.

In oktober 2012 heeft Pan Europe een intrekingsverzoek gedaan voor een zevental middelen op basis van imidacloprid met betrekking tot de risicobeoordeling voor waterorganismen. Aangezien er geen toetsingskader is aangereikt om deze situatie te beoordelen, maakt het Ctgb om de blootstelling vast te stellen gebruik van methodieken, die recent ontwikkeld zijn of nog in ontwikkeling zijn. In de voorbereiding op de heroverweging heeft het college besloten de norm voor waterorganismen aan te scherpen op basis van de publicatie van Roessink et al (2013) over de effecten van imidacloprid op aquatische insecten. Deze norm zal in de relevante Europese gremia worden ingebracht.

Ten behoeve van het opnieuw vaststellen van de norm voor waterorganismen is ook de publicatie van Van Dijk et al (2013) beoordeeld door het Ctgb, in afstemming met WUR- Alterra en RIVM. Op basis van de reeds beschikbare laboratoriumgegevens is duidelijk dat er

effecten op macro-invertebraten in het veld kunnen optreden bij de gemeten concentraties van Van Dijk et al. De publicatie is echter ongeschikt geacht voor het afleiden van de exacte hoogte van de norm. De studie heeft namelijk teveel complicerende factoren waardoor de gemeten concentratie van imidacloprid niet kan worden gekoppeld aan een direct effect op soorten macro-invertebraten. In bijlage I wordt het Ctgb standpunt m.b.t. deze publicatie in meer detail beargumenteerd.

Het college rondt eind mei de heroverweging af van de eerdere besluitvorming van de 7 middelen op basis van imidacloprid die betrokken zijn bij het PAN EUROPE intrekkingverzoek. De verwachting is dat de consequenties voor zowel de spuit- als de kastoepassingen groot zullen zijn. Na het voorgenomen besluit in mei zal een zienswijze procedure worden gestart voor deze middelen. De besluitvorming zal kort daarna plaatsvinden. Hierover wordt u t.z.t. geïnformeerd.

Er zijn naast de 7 toegelaten middelen nog 4 toegelaten middelen op basis van imidacloprid met spuit- en/of kastoepassingen. Het Ctgb zal zich in de komende maanden bezinnen over de continuering van de toelatingen van deze middelen, waarbij ook de Europese context een rol speelt. Hierover wordt u t.z.t. geïnformeerd.

Deze brief is ook verzonden aan Staatssecretaris Dijkema van het Ministerie van Economische Zaken.

Hoogachtend,

De voorzitter van het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden,
namens deze:
de secretaris/directeur,

dr.ir. L.P. van Duijn

Bijlage I Standpunt Ctgb over publicatie Van Dijk et al (2013)

Van Dijk, T.C., Van Staalduinen, M.A., Van der Sluijs, J.P., (2013). Macro-Invertebrate Decline in Surface Water Polluted with Imidacloprid. PLoS ONE 8(5): e62374.

In deze publicatie wordt een verband gezocht tussen de meetgegevens van de Bestrijdingsmiddelenatlas over concentraties van imidacloprid in het oppervlaktewater en de gegevens over het voorkomen van macro-invertebraten in regionale wateren. Op basis van de reeds beschikbare laboratoriumgegevens is duidelijk dat effecten in het veld kunnen optreden bij de gemeten concentraties. Toch is deze studie niet geschikt voor het afleiden van een toelatingsnorm voor imidacloprid vanwege de volgende complicerende factoren in de studie:

- > Niet-bestrijdingsmiddel gerelateerde factoren die leiden tot ecologische verarming in sloten in agrarische gebieden zijn niet onderzocht.
- > De blootstelling aan andere bestrijdingsmiddelen, naast imidacloprid, bij de geobserveerde locaties. Gedurende de periode waarover de data zijn vergeleken, zullen meerdere gewasbeschermingsmiddelen zijn toegepast. De geobserveerde negatieve effect op soortenrijkdom in de studie kan dus ook deels worden veroorzaakt door deze gewasbeschermingsmiddelen.
- > Van belang is bovendien dat imidacloprid concentraties en biologische waarnemingen niet van dezelfde locaties en tijdstippen zijn. Er wordt een radius van maximaal 1 km gehanteerd tussen de locaties waar imidacloprid is gemeten en waar biologische waarnemingen (fauna) zijn gedaan. Daarnaast is er een verschil in tijdstip tot maximaal 160 dagen tussen metingen van imidacloprid concentraties en biologische waarnemingen.

Het is hierdoor onduidelijk in hoeverre aanwezigheid van imidacloprid op de ene locatie niet meer is dan een voorspeller van 'slechte ecologische omstandigheden' door intensief agrarisch gebruik op de locatie waar fauna is onderzocht.

Bijlage II

Aan de Staatssecretaris van het Ministerie Economische Zaken
T.a.v. mw. S.A.M. Dijkma
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

Briefnummer 201402120133
Behandeld door 5.1.2.e 5.1.2.e
Telefoonnummer 5.1.2.e 5.1.2.e
Datum 12 februari 2014

Betreft Besluitvorming omtrent gewasbeschermingsmiddelen op basis van imidacloprid

Geachte mevrouw Dijkma,

In onze brief van 14 mei 2013 hebben wij u kenbaar gemaakt dat het college een versnelde herbeoordeling van middelen op basis van imidacloprid heeft ingezet vanwege nieuwe wetenschappelijke inzichten aangaande het risico voor aquatische organismen. Via deze brief willen we u informeren over de besluitvorming die heeft plaatsgevonden. De hoofdpunten van de besluitvorming zijn:

- door nieuw wetenschappelijk inzicht is de norm voor aquatische organismen aangescherpt
- de herbeoordeling heeft geleid tot een beperking van het aantal toepassingen van imidacloprid
- vooruitlopend op het activiteitenbesluit zijn er zuiveringstechnieken voorgeschreven als emissiebeperkende maatregel in de glastuinbouw
- de reguliere herregistratie heeft geleid tot het intrekken van het middel Gaucho

Daarnaast heeft ook de herregistratie van middelen op basis van imidacloprid plaatsgevonden.

De herbeoordeling en herregistratie worden hieronder verder toegelicht. In bijlage I vindt u het persbericht van het Ctgb aangaande de besluitvorming.

Herbeoordeling

De middelen Admire (11483 N), Gaucho Tuinbouw (12341 N) en Kohinor 700 WG (13831 N) zijn herbeoordeeld wat betreft het risico van imidacloprid naar aquatische organismen. De aanleiding voor de herbeoordeling was in eerste instantie een verzoek dat PAN Europe in oktober 2012 heeft ingediend bij het Ctgb om over te gaan tot intrekking van een aantal imidacloprid houdende middelen. Tijdens de behandeling van dit verzoek zijn nieuwe gegevens gepubliceerd (Roessink et al., 2013) die zeer relevant konden zijn voor de behandeling van het betreffende verzoek.

Het Ctgb heeft daarom besloten deze te betrekken bij de beoordeling van het intrekkingverzoek en zich voorgenomen om in de herbeoordeling ambtshalve ook de overige gewasbeschermingsmiddelen op basis van imidacloprid mee te nemen.

Bij de beoordeling is op basis van nieuwe gegevens over eendagsvliegen (Roessink et al., 2013) gebleken dat de Europees geharmoniseerde norm voor aquatische organismen minimaal met een factor 20 te hoog is vastgesteld. Hierop heeft het College besloten om de norm voor aquatische organismen aan te scherpen ten einde ook deze gevoelige groep te beschermen. De nieuwe verscherpte norm voor aquatische organismen is conform de Europese methodiek voor het afleiden van aquatische toetsingsnormen.

Op basis van de nieuwe verscherpte norm voor aquatische organismen zijn voor bedekte en onbedekte teelt risico's voor waterorganismen geconstateerd. In de bedekte teelt zijn deze risico's dermate hoog dat deze alleen kunnen worden weggenomen door het opleggen van stringente emissiebeperkende technieken zoals opgenomen in Van Ruijven et al, 2013. Het College heeft gekozen om de meest effectieve zuiveringstechnieken voor te schrijven na een uitgebreid overleg met de NWWA, LTO en de Unie van Waterschappen. Dit voorschrift is in lijn met het door u voorgestane beleid in de Tweede Nota Duurzame Gewasbescherming. Door deze technieken nú voor te schrijven als toelatingsvoorwaarden kunnen deze middelen beschikbaar blijven voor de glastuinbouw. Voor onbedekte teelt is het toepassingsgebied aanzienlijk ingeperkt en zijn risico beperkende maatregelen voorgeschreven. In de fruitteelt kan met driftreducerende maatregelen enkele toepassingen worden gehandhaafd.

Na het voorgenomen besluit in september is een zienswijzeprocedure gestart zodat belanghebbenden inzage konden krijgen in de voorgenomen besluiten. Er zijn zienswijzen ingediend door de toelatinghouder, de Unie van Waterschappen, PAN Europe, Greenpeace en LTO Glaskracht Nederland (mede namens LTO Noord Glaskracht, ZLTO, LLTB en hun leden). In de wetenschappelijke onderbouwing van de besluiten zijn de zienswijzen verwerkt en becommentarieerd.

Het College heeft de Europese Commissie, EFSA en de andere lidstaten geïnformeerd aangaande de nieuwe studie en de nieuwe verscherpte normstelling. Bij besluitvorming aangaande ambtshalve wijzigingen van de toelatingen worden, binnen het zonale stelsel, de houder van de toelating, de andere lidstaten, de Commissie en EFSA zo spoedig mogelijk geïnformeerd en zal er ook notificatie plaatsvinden.

Herregistratie

De reguliere herregistraties van alle middelen op basis van imidacloprid zijn nu voltooid en de middelen voldoen nu aan de toetsingscriteria onder de richtlijn 91/414, conform de herregistratie deadline van 1 februari 2014. De resultaten van de herbeoordeling voor de risico's van bijen en de herbeoordeling van de risico's voor oppervlaktewater zijn uiteraard geïmplementeerd in de herregistratiebesluiten.

Op grond van de beoordeling in het kader van de herregistratie is het aantal toepassingen voor onbedekte teelt (die resteerden na de herbeoordeling van risico's voor bijen en oppervlaktewater) van Gaucho Tuinbouw verder ingeperkt op grond van risico's voor vogels.

De herbeoordeling van Admire heeft voor de toegelaten toepassingen geen verdere consequenties gehad. De herregistratie van Gaucho (11455 N) is per 31 januari 2014 niet toegekend vanwege het risico voor vogels.

Respijtperiode

Indien de toepassingen van het middel wordt beperkt of als het gehele middel wordt ingetrokken heeft de toelatingshouder eventueel recht op een respijtperiode. Het College heeft op basis van bestuurlijke zorgvuldigheid een korte respijtperiode toegekend van drie maanden voor Gaucho tuinbouw, Admire en Kohinor 700 WG. Voor het vervallen middel Gaucho is een respijtperiode toegekend tot 1 juli 2014 voor gebruik conform het oude gebruiksvoorschrift.

Deze brief is ook verzonden aan Staatssecretaris Mansveld van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu.

Hoogachtend,

De voorzitter van het College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden,

Ir. J.F. de Leeuw

1-1 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
Worden.

Deze korte passage vraagt enige toelichting, namelijk antwoord op de vraag "waarom".

1-2 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
Waarom?

1-3 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
Echter?

1-4 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
Algemeen: via Luuk en Ingrid nauwer aansluit bij gesprek en conclusies in het college.

Luuk ea, is de grotere bijlagenotitie ook al bijgesteld? Kon ik niet snel zien bij lezing.

En hoe zit het met de antwoorden op de Kamervragen?

2-1 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
Dit veronderstelde risico...

2-2 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
....echter...

2-3 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
U heeft.....over ....de Tweede Kamer geïnformeerd.

2-4 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
In"principe"?....

2-5 31 aug. 2014 22:09, Johan de Leeuw
In college afgesproken dat we dit niet zo weergeven. Het is niet"wetenschappelijk".

Ik heb een heldere, andere, conclusie in het college getrokken. Die mi zo letterlijk mogelijk overnemen.